

ADATOK A DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM SZIKSZÓI SZŐLŐBIRTOKÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ (1772–1842)

VARGA GÁBOR

I.

1. A témaválasztás motívumai

A magyar szőlőkultúra történetének mint ismeretes, gazdag az irodalma. (Sok-sok monográfia, doktori, kandidátusi disszertáció született belőle.)

Egyes bortermelő tájak mégis fehér foltként mutatkoznak. Így van ez az egykor híres szikszói szőlők, borok esetében is.

E sorok írója mindezen túl még emocionálisan is érdekelt a régi szikszói dokumentumok bemutatásában. Szikszón töltötte gyermekkorát, a debreceni kollégium szikszói szőlőföldjeinek adományozója, Halász Takách Sámuel pedig egyik anyai ősé.

Jelen dolgozat megírásában nem hallgatható el egykori szikszói történelemtanárának, Ádám Istvának a szerepe – aki felkeltette az érdeklődését a mezővároska múltja iránt. Ez az érdeklődés csak fokozódott, amikor megtudta, hogy debreceni professzora, Rác István is foglalkozott a szikszói birtok történetével.

Mégis több, mint két évtizednek kellett eltelni, amikor más témát kutatva rábukkant a 600 darab szikszói fóliánsra a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában. A kicédulázott anyag hatalmas mennyisége miatt újabb évek teltek el, amikor újabb motíváló erőt adott Németh Gábor jeles tanulmánya, Körtvélyesi István szikszói főbíró naplójáról. Ebben olvasható: „Sajnos, a napló szűkszavú utalásaiból a szőlőművelés módjára, a szőlők és a termés mennyiségére nem következtethetünk.”¹

Ezáltal a dolgozatíró kötelességének érezte a Németh által megfogalmazott hiányt ha nem is pótolni, de legalább részben csökkenteni az említett fóliánsok ismeretében.

Jelen sorok írója sokáig úgy vélte, erősen elfogult, amint Szikszó dombságain mediterrán fényeket, délies ragyogást érzett. Hamvas Béla filozófus-költői gondolatait olvasva ma már úgy látja, talán nem is volt túlságosan részrehajló:

„Dél kisugárzó hatása még Gyöngyös és Eger környékén is észlelhető, egészen Tokajig akármilyen halványan, a boron és a nemesi kastélyokon, a világosságon és a körvonalakon. E táj sok olasz vidéknél déliesebb.”²

1 *Németh Gábor*: Körtvélyesi István szikszói bíró és 18. századi naplója. Borsod-A.-Z. Megyei Levéltári Évkönyv V. kötet, 353.

2 *Hamvas Béla*: Az öt géniusz. B.-pest, 1988. 9–10.

2. A birtokbalépés történetéből

A szőlőbirtok adományozója Halász Takách Sámuel, a Borsod megyei Lak község lakója. Életéről nem sokat tudunk. Az anyakönyveket Lakon csak 1753-tól kezdték vezetni. A család Szendrőről származik. Az adományozó édesapja gróf Csáky Antalnak – Borsod vármegye főispánjának – volt szendrői tisztartója. (A főispántól adósság törlesztéseként kapta az egyik szikszói szőlőt, a Nyúl-máj dűlőben.)

Halász Takách Sámuel 1759-ben már a laki református egyház főkurátoraként szerepel a konzisztórium jegyzőkönyvében. 1762-ben mint a helybéli templom felújításán fáradozóról olvashatunk. 1767-ben is e tisztségben találjuk. Azt is tudjuk róla, hogy Borsod vármegye komisszáriusa, azaz királyi biztosa volt.³

1772 áprilisában, húsvétkor halt meg. Végrendeletének végrehajtója, Ternyey Ferenc szikszói ügyvéd ápr. 29-én kelt levelében ekként tudósítja a debreceni kollégium vezetőit: „Immáron el temettetett Halász Takách Sámuel Uram. Testamentoma szerint a Nemes Debreczeni Reformata Collégiumra szállanak Szöllőjei és Szikszai Háza az Fundussal edjűtt.”⁴

A testamentum 11–13. pontja rendelkezett a három szőlő adományozásáról. A legnagyobb a Magyar hegyen található az ún. „Rózsás-dűlő”, mely mintegy 20-25 emberkapás, vagyis minimálisan 2 és fél hold. Ezt a végrendelező dédnagyapja, Filep János kapta még 1629-ben báró Perényi Ferenctől.⁵ E szőlőbirtok alatt présház és nagy pince is található volt.

A Nyúl-máj dűlőbeli 10-12 emberkapás szőlőt, mint említettük, a gróf Csákyaktól szereztek 1745-ben.⁶

A harmadik darab a Vámosi út dűlőben feküdt, s ugyancsak 10-12 emberkapásra becsült. E szőlőhöz az adományozó még 1770. III. 25-én jutott úgy, hogy az aszalói Magyar hegyen levő szőlőjéért cserélte Szendrei Balogh Sámuellel.⁷

A három birtok együttesen meghaladta az 5 holdat. A szőlők mellett földeket, réteket, kocsmát, mészárszéket is hagyott a kollégiumra, mint annak egykori diákja. Mindezen javak Rácز István számításai szerint évente mintegy 20-30 szegény sorsú, tehetséges és jó erkölcsű ifjú tanítására voltak elegendőek. (Az adományozó kérése szerint.)

A testamentumot Halász Takách Sámuel laki testvéreinek örökösei – Baranyai István (anyja: Halász T. Judit) és Halász Takách Mihály – megtámadták. Először pénzen szerették volna megváltani, a kollégiummal egyezsége jutni. Erről a kollégium hallani sem akart. Az atyafiak ezután jogi útra terelték panaszukat.

Nem várták meg azonban az ügy rendezését, már 1772 pünkösdje után a szikszói elöljárók minden tiltása ellenére bekapáltatták a Rózsás és a Nyúl máj szőlőt.⁸

(A per évekig elhúzódott, természetesen a testvérek elmarasztaló ítéletet kaptak.) A kollégium pedig – mivel régen a diákok borozásai iránt elnézőbbek voltak – örült a jó hírű szőlőknek. Ugyanis a rossz debreceni ivóvizek miatt az orvosok

3 Tiszáninenni Református Egyházkertület Levéltára, Debrecen (a továbbiakban TtREKLt.) II. 22. a. 147. 11. o.

4 U.o. II. 21. b. 89. o.

5 U.o. II. 21. b. 1629. 2. o. Részletesebben Varga Gábor: Egy 18. századi laki végrendelet – Múzeumi Kurir, VI. kötet 3. szám Debrecen, 44–54.

6 TtREKLt. II. 21. b. 1745. I. 15.

7 U.o. II. 21. b. 1770. III. 25. 76–77. o.

8 U.o. II. 21. b. 1772. VI. 3. 106–107. o.

egyenesen javallották a borfogyasztást. Még 1793. július 27-én is olvasható a tanári kari jegyzőkönyvben olyan határozat, hogy a diákok fejenként és hetenként kapjanak 2-3 meszelynyt a borból.⁹

Régebben pedig a dívatos iskolai lakomákon (convivium) – névnap, születésnap, első templomi szolgálat, külföldre menés előtti búcsú stb. – az ünnepelt szobájában is fogadhatott hétfőnyi vendégséget, ahonnan szintén nem hiányozhatott a bor.

3. A szikszói szőlő- és borkultúra múltjáról

A szikszói bor nem közönséges voltát már 1552-ből szépirodalmi idézet is igazolja:

„Eger jó szerentséjén, víg voltában.
Vígán iszik szikszói jó borában.”¹⁰

A versrésztlet szerzője a híres Tinódi Lantos Sebestyén. Természetesen ennél jóval régebbi múltra tekinthetünk vissza, prózában. Ifjú Kemény Lajos tudós kutató szerint már a kora Árpád-korban szőlő díszlett a város dombjain.

Ezek jó hírét bizonyítja, hogy 1382-ben a kassai Szent Erzsébet Székesegyház a szikszói Magyar hegyen 3 darab szőlővel bírt. Említett történéstől tudjuk, hogy 1472-ben Skop Ágoston, kassai polgár megveszi a szikszói Németh hegyen Toklár János 6 szőlőjét 270 Forintokon.¹¹

Báthori István fejedelem ecsedi várának tartozékaként ugyancsak birtokolt 4 darab szőlőt a városban.¹²

A szikszói bort a kassai kereskedők szívesen vásárolták Feyér Piroska disszertációja szerint: „... 1343-ban kérelmükre a vármegyei hatóság eskü alatt bizonyítja, hogy a kassaiak sohasem fizettek Szinán az üres hordókért vámot, amikor borvásárlásra Szikszóra utaztak.”¹³

Ugyanebben a munkában olvashatjuk: „A miskolci és a szikszói borok, valamint a szomszédos vidékeken termettek alig különböztethetők meg a hegyaljaiaktól és csak ha sokáig, legalább egy évig őriztetnek, akkor maradnak el azoktól.”¹⁴

Így nem lehet csodálkozni, ha ebben az évszázadban a miskolci görög kereskedők kompániája is szívesen vásárolja és viszi tovább Porosz-, Lengyel-, Oroszországba csakúgy, mint a Hegyaljáról.¹⁵

Számtalan későbbi monográfiában és lexikonban találhatjuk meg Fényes Elek sommázott megállapítását:

„Szikszó bora sok s jóságra a hegyaljaival vetélkedik.”¹⁶

A mezőváros önkormányzatában szerepet játszó szikszói családok helyi státu-

9 Vö. Nagy Sándor–Török: A debreceni kollégium története. Debrecen, 1943. 77.

10 Feyér Piroska: A szőlő- és bortermeletés Magyarországon 1848-i B.-pest, 1981. 86. o. Rajta kívül többen idézik. Így például ifj. Kemény Lajos a Magyar Gazdaságtörténeti Szemlében, 1895. 233.

11 Ifj. Kemény Lajos: A szőlő és a szőlőművelés történetéhez Abaujban. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1895. 234.

12 Kunsch József: Szikszó története. Pest, 1853. 35.

13 Feyér I. m. 41.

14 Uo. 196.

15 Komoróczy György: Borkivitelünk Észak felé. Kassa, 1944. 15.

16 Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára. Pest, 1851. I. 132.

sukat, társadalmi rangjukat elsősorban a szőlőművelésre alapozott vagyonuknak köszönhették.¹⁷

II.

Adatok a szőlőbirtok történetéből (1772–1842)

A debreceni református kollégium – úgy tudjuk – az utolsó volt a külső birtokosok sorában. Ilyen messziről a mai közlekedési feltételek mellett sem volna könnyű gazdálkodni. Az útvonal Böszörményen–Nánáson–Büdön, s a luci révén át vezetett, ami legalább 100–110 km.

Így a birtokba lépés pillanatától szükség volt egy Szikszón lakó inspektorra, akit gyakran a „collégium szikszai gazdája”-ként címeztek. Az inspektorokat a városi önkormányzat javasolta nemegyszer saját „kebeléből”. Legtöbbször gazdálkodáshoz jól értő, iskolázott nemesi származású személyek voltak.

A kollégium levéltárában az ő jelentéseik képezik az iratok döntő többségét. Segítők a három szőlőben a vincellérek voltak. A szüreti munkákban nagy tehermentesítést jelentett számukra, hogy ilyenkor mindig egy kollégiumi akadémista diák irányította a munkákat, ő számolt el a szüreti alkalmi munkásokkal, fizette őket, s a szüreti számadást is ő készítette el a kollégium felé.

Mindez mutatja, hogy a régi debreceni kollégiumban a diákság önkormányzata valóságos volt, mertek felelősségteljes megbízatásokat adni nekik, mert bíztak bennük.

A kollégium szikszói inspektorai egyenként több évig végezték teendőiket, rendszerint a debreceniek nagy megalégedésére. A levelezésből kiderül, hogy a kollégium mint birtokos, milyen tapintattal bánt az alkalmazottaival. A viszony annyira jó volt a kollégium és a város között, hogy a Tiszáninnen egyházkerület vezetőinek minden ellenzése ellenére a tanítóikat is Debrecenből hozatták, s nem Sárospatakról.

A hetven esztendő fennmaradt adatai, ha töredékesek, ha mozaikszerűek is, mégis úgy véljük, becsesek. Híven tükrözik a XVIII. század végi és a XIX. század eleji szőlő- és borgazdálkodás műveleteit. Ha több évről nem is rendelkezünk feljegyzésekkel, mégis sokat mondanak a korabeli munkákról, munkabérekről, időjárásról, borok, aszúszőlő áráról.

Az adatok bemutatását így célszerűnek látszik az inspektorok személyéhez kötni tárgyalnunk, bontanunk.

1. Ns. Kováts István és Ns. Körtvélesi István inspektorsága 1772–1781

Az első évről sajnos semmi konkrétum nem maradt fenn. Mindössze annyit tudunk, hogy a szüreten a kollégium képviselőjében az országos hírű Sinay Miklós professzor jelent meg.¹⁸

Az 1773. évi szüreten a munkák levezetését Zelizi János „primárus Deák” végezte. Termett 36 gönci hordó (mint ismeretes kb. 136 liter) must. Ebből 7 hordó

¹⁷ Németh I. m. 748.

¹⁸ Sinay Miklós (1730–1808) Debrecenben, Bécsben, Oxfordban tanult. A debreceni kollégium és filológia professzora volt. A kollégium szikszói birtokának inspektorával ő tartotta az első években a kapcsolatot, mint a tanári kar képviselője. Feladata volt a birtokra felügyelni.

aszút, 4 hordó mászlást tudtak csinálni, a többi pedig „ordinárium” vagyis közönséges must.

A szikszói termés ingadozását mutatja, hogy a következő évben már 43 és fél hordóval szűrték csak közönséges mustot és emellett lett 6 hordó aszú is. A szüreten ismét Sinay vendégeskedett.

Az 1774. évi szüret idején eladtak 41 hordó ordináriumot és 6 hordó aszút egy késmárki kereskedőnek 1214 forintért. Ez az összeg egyben az első három év összbevételét is jelentette.

Az első leltár is ebből az évből ismeretes. Eszerint a Rózsás-szőlő alatti pincénél található volt:

- 4 db rimaszombati kád,
- 1 fennálló törkölyös hordó,
- 1 sajtó,
- 2 dézsa,
- 2 puttony,
- 1 lého,
- 7 üres hordó,
- 2 taposósák,
- 1 vágókés,
- 1 abroncskötés,
- 3 kovácsdeszka.

A pince feletti házban pedig „vagyon egy festgett kerekded Asztal, 5 újabb és egy rossz Szék, egy Nyoszolya, egy bádog Gyertya Tartó koppantóstul, 3 új kapanyél nélkül, 5 oszlop, 4 jó és 3 rosszabb Metző Kés.”¹⁹

Ifj. Kováts István 1774 júniusában a munkák állásáról és a borok állapotáról a következőket írta Sinaynak: „Az Ó-Borok levételekor (Fejtésekor – V. G.) kezemhez vettem 25 V. Forintot, melyekből metzését, homlítását és kapállását az Szőlőknek meg is tettem, de már többre nem maradt. Az Aszu Borokat kóstoltattam. Azt mondják, azok tsak mondatnak Aszu Boroknak, a Közönségesek pedig kemények. Ezen ideig tsak az édesét vették, melyeknek árok 8–9 legfeljebb 10 V. Forint. Isten Eő Felsege igen szép áldását mutatta eddig Szőlőinken.”²⁰

Az idézetből kiderül, hogy az óborokat virágzás után lefejtették, hogy a tőkepótlás szokott módja volt a homlítás.

Másik jelentéséből megtudjuk, hogy az 1774. évi szüret idején igyekezett legalább október közepéig kitolni, hogy „másnál alább való Borunk ne lenne”.

Az ez évi kiadásainak felsorolásából kitűnik a korabeli szikszói szőlőmunkák sorrendje: nyitás, karóverés, metszés, venyigekihordás, homlítás, háromszori kapálás, kötözés, igazítás, fűnyövés, azaz gyomlálás. Még tavasszal vitetett mindhárom szőlőre 5-5 szekér trágyát. Ez nem kis dolog, hiszen e században a szőlőt igen ritkán trágyázták.²¹

19 TtREKLt. II. 21. b. 1774. III. 30. 3. o.

20 Uo. II. 21. b. 1774. VI. 3. 163. o.

21 Feyér P. Id. mű. 254. o. és 359. o.

A munkadíjak napra értve a következők voltak:

nyitás	34 és fél krajcár,
metszés	30 és fél krajcár,
kapálás és homlítás	30 krajcár,
venyigekihordás	18 krajcár,
karózás	24 krajcár,
kötözés	18 krajcár.

1775-ből fennmaradt az egyes munkák kezdésének ideje is. A nyitást március 23-án, az első kapálást június 3-án, a kötést június 20-án kezdték. A második kapálást július 21-én, a harmadikat pedig augusztus 4-én végezték el.

A szüret várható idejéről Körtvélesi István így tájékoztatta Sinayt Debrecenben: „Ha ilyen engedelmes idők járnak, valami kemény hideg nem lesz, Simon-Juda nap (október 28-a, V. G.) előtt nem igen fognak szüretelni, avvagy tsak annak a hétek előtte.”

Valóban – ahogy a Hegyalján is régi szokás – Szikszón is október végén szüreteltek, ha az idő engedte. Az 1775. évi szüreten a Rózsás-szőlőben 38 szedő el is végezte a szedést. (12 krajcár a napszám.) Nekik 2 puttonyos segített, akik dupla bért, vagyis 24 krajcárt kaptak. Két fő végezte a taposást, ezért nehézségét tekintve 34 krajcárt fizettek.

Október 26-án szedték a Vámosi úti szőlőt, 10 szedővel, de délben az eső „kiverte” őket. Másnap tudták csak befejezni, s még elkezdték a Nyúl-máji darabot is, amit majd 28-án délbe sikerült elvégezni. A szüret alatt elfogyott 58 font hús.

A borok eladásáról is pontos jelentést küldtek a kollégiumnak. 1772 és 1777 között a közönséges borok hordóját 9–10 V. forintért lehetett eladni, ettől kezdve áresésről panaszkodtak, annak ellenére, hogy a „collégium Borai kedves ízűek és igen tiszták.” (1777. jan. 18.)

Ugyanezen a napon készült tudósításban olvashatjuk, hogy foglalkoztak *ürmös-borkészítéssel* is. Ezzel a Sinayt felváltó *Varjas János* professzornak²² akartak kedveskedni. Mentegetőzik az inspektor, hogy mivel az idő lágyra fordult, a nagy sár miatt a fuvaros nem vállalta a Debrecenbe szállítását. Reméli, a Dorottya-napi szikszói vásárra feljövő debreceni mesteremberekkel el tudja küldeni.

Ez évben pünkösdi napján szörnyű jégverés volt, még óra múlva is fehér minden, azt hitték, semmi szőlő nem marad. Ennek ellenére a kár mégsem lett jelentős.

Úgy látszik, virágzás után szokás szerint megteszik a termésbecslést is a kollégium felé. Ez történt 1778 június elején: „A szőlők szépek, bőven lesz Bor, és olly szépen épül, hogy már virágzik. Reményljük bőven lesz aszszu szőlő, de még a Hordó is derága fog lenni.”²³

A szüret végül is október 19-én kezdődött, 25 szedővel és 5 puttonyossal, másnap be is fejezték. A Vámos úti szőlőben – rosszabb fekvés, így később érke – csak október 29-én szüreteltek, a Nyúl-májiban pedig november 1-jén 16 szedővel és 2 puttonyossal, ahol másnap délre végeztek.

Ezen a szüreten a jelentés szerint diákok szorgoskodtak Debrecenből: „A 9 napokig tartó dolog idején Pénz nélkül szedő, szűrő, sajtoló és tele Hordókat az Pin-tzébe le vivő Deákoknak mind öszszve vettem 69 Font Tehén húst.”²⁴

²² *Varjas János* (1721–1786) a retorika professzora, Zürichben, Utrechtben tanult.

²³ TtREKLt. II. 28. b. 1778. IX. 7. 97. o.

²⁴ Uo. II. 21. b. 1. 58. o.

A szüret után november 13-án a Debrecenből érkező vendégeket – többek között a kollégium prókátorát is – ebéddel és vacsorával vendégelték meg.

A júniusi „jóslat” beteljesedett, mert 56 hordó mustot szűrték.

A következő, 1779. év júniusában ragya és jégeső volt a hegyen és a fele termés odalett. Ennek ellenére az „itt való Boroknak még sem nevededik az árok” – írja Körtvélesi. A szüretkor valóban csak 27 hordónyi mustot könyvelhetnek el. A kisebb termés kárpótlásként rendesebb aszúsodással jár együtt. Míg egy közönséges gönci hordó borért 9 forint körül, addig egy hordó aszúért 9-10 aranyat is kaptak a szikszói gazdák.

1781-től a borárak emelkedésének lehetünk a tanúi. A közönségesért 13 Ft-ot, aszúért pedig 25-28 forintokat is lehetett kapni.

Az 1781-es szüretéről fennmaradtak a szikszói szüretelők nevei is. Ez évben hegyaljai időben, október 29-én indultak a munkálatok.

A Vámosi úti szőlőben a következők dolgoztak: Csizmadia Mihály, Kupetz Erzsébet, Csizmadia Zsuzsánna és János, Juhász Pál, Hamaros György, Csontos András, Jámbor András, Zabari István, Rostáné, Rostás Mária, Treškó János, Kis István, Molnár Erzsébet szedőként, napi 14 krajcárért.

Kiss János puttonyosként 24 krajcárért és Bányász György taposóként 30 krajcárért.

A Nyúl-máji szőlőben másnap a felsoroltakon kívül még új munkások voltak: Putnoki Pál, Sárkány Mária, Varga György, Tóth László, Molnár Ádámné, Szabó András, Fülep Mihály, Fülep István, Bodnár János, Turóczi Mihály, Kőrösi János.

A feljegyzés elárulja, hogy 9 órát kellett dolgozniuk, vagyis világosodástól szinte sötétedésig.

A termésről Kállay István, a kollégium kiküldött diákja az alábbiakat jelentette:

„Aszszu Bor vagon	7 göntzi Hordóval,
Máslás vagon	3 göntzi Hordóval,
Essentia 1 átlag	fél göntzi Hordóval,
Fordítás	13 göntzi Hordóval,
Közönséges	10 göntzi Hordóval
Közönséges és fordításra való töletlék	fél göntzi Hordóval,
Lőre	9 Hordóval.”

Itt említhetjük meg, hogy a lőréhez (csiger vagy törkölybor) melyet rendszeresen készítettek a nehéz borok törkölyéből, még a vizet is pénzen kellett hozatni a kb. 3 kilométernyire levő Bársonyos folyócskából. Ugyanis ehhez a lágy víz alkalmasabbnak bizonyult.

A lőrét a szőlő munkásoknak adták a napszám mellé, víz helyett.

2. Kunsch György inspektorsága (1781–17)

Körtvélesi István korára való tekintettel felmentését kérte 1781 januárjában.

A kollégium és a szikszóiak közötti jó viszonyt érzékelteti, az új inspektor 1782. szeptember 24-i feljegyzése. A kollégium vendégei és a fiskálisa Szikszón tartózkodása idején a következő ételek fogytak el vasárnap déltől kedd délig:

„1) Halat vettem	60 krajczárért,
2) nyulat vettem	30 krajczárért,
3) Öt font disznóhúst	30 krajczárért,
4) Tizenhat font tehénh.	80 krajczárért,
5) Fűszerszámokért adtam	32 krajczárt,
6) 3 garas ára kolbászt	18 krajczárért,
7) 7 tsirkéért adtam	42 krajczárt,
8) Egy kacsáért adtam	18 krajczárt,
9) Két kenyérért	68 krajczárt,
10) Kotsisoknak egy meszely Pálinkára	14 krajczárt,
11) 1 font riskásáért	28 krajczárt,
12) 1 font Szalonnáért	14 krajczárt,
mindez térsen 43 Vft 8 kr-t.” ²⁵	

Tanulságos az élelmiszerárakat összevetnünk az 1782. évi kapás napszámokkal. Egy napszám ekkor 30 krajcár volt. Ebből a szegény ember vehetett több mint 1 kg szalonnát, vagy 5 db csirkét, vagy mondjuk 2 és fél kg disznóhúst.

Vagyis az élet semmivel sem lehetett nehezebb a legszegényebb napszámoknak, mint manapság. (Ma is 2 kg disznóhúst vehet az egész nap kapáló ember.)

1784. augusztus elején írja Kunsch Sinay professzornak: „A Szőlők szépek voltak, de a nagy meleg megrontotta. A közönséges boraink is megvannak, nem tudom eladni, mert csak 6 Forint Hordaja.”²⁶

Szeptember 1-jén viszont 4 hordó aszúbort 22 forintjával sikerült eladnia.

Az 1784. évi szüret bő termést jelentett. 69 hordó mustot szűrtek. Ugyanekkor az előző évi borokból 2 hordóval küldött be Debrecenbe „Tisztelendő Professor Uraimék Számokra.”

A termés ingadozását mutatja, hogy 1785-ben csak 27, 1786-ban mindössze 19 hordó volt a termés.

1788. október elején jelenti: „A Nemes Collégium Szőlőin a termés elég vagyon s remélnjük, hogy Boraink édesek lesznek, ha tsak a Kegyelmes Úr Isten megőriz Bennünket a hosszas esőktől. A Collégium Borait mind eladtam, de hitelbe a jövő szent Márton napig.”²⁷

1790-ben ismét nagy termésnek örülhettek, 67 hordó mustot szűrtek. Az aszúdás viszont gyenge volt, mindössze 3 puttonnyal tudtak szedni.

A szüret után Kunsch György lekészönt. Ez alkalommal leltárat is készítettek a Rózsás-szőlőbéli présház és pince eszközeiről.

„Üres hordó	3 db,	Putton	3 db,
Leho vascsővel	2 db,	Désa	3 db,
Tserpák	2 db,	Rotska	1 db,
Kád, jó	4 db,	Kád, rossz	2 db,
Törköly hordó	1 db,	Vas bélyegző	1 db,
Törkölyvágó	3 db,	Sajtó	1 db,
Kapa, jó	5 db,	Kapa, rossz	3 db,

25 Uo. II. 21. b. 2. 61. o.

26 Uo. II. 25. b. 1784. VIII. 7. 136. o.

27 Uo. II. 25. h. 176. o.

Ásó	2 db,	Metzőkés	4 db,
Karszék	4 db,	Asztal	2 db,
Nyoszolya	1 db,	6 fogú fogas	1 db,
Nyomó fák	2 db., ²⁸		

3. Ns. Tamássy Márton inspektorsága (1790–1800)

Az 1791. évi szüret az idő alakulása miatt nagyon elhúzódott és későn fejeződött be. A Vámos úti szőlőben ugyan már október 26–27-én elvégezték, de a Rózsásban november 7–10., a Nyúl-májban pedig november 11–15-ig tartott.

A munkáról készült számadásból megtudjuk, hogy a két ember csizmában taposta, kettő pedig csomoszólófával zúzta a szőlőt, mielőtt a „sajtóba” (présbe) került.

A szüretet vezető debreceni diák, Jenei Sámuel írta: „A munkásoknak különben enni nem adtam, (saját kosztot voltak – V. G. megjegyzése), hanem mikor a Szedők fele-sen voltak, akkor az utánuk vigyázó Pallérok számára az magaméval edjűtt 1–2 font Húst vitettem. A Nyomóknak pedig, sajtolóknak és kivált a Taposóknak mikoron hideg vala Pályinkát adtam.”²⁹

1791-ből fennmaradt Buday Ésaásnak (1766–1841) – aki országos hírvű professzor lett – egy, a szikszói inspektorhoz írott levele. Buday Ésaás ez évben mint senior, a szikszói szőlőkre is kellett, hogy felügyeljen.

Benne „Nmes és Nemzetes Nagy Jó Uram!” megszólítással a tanári kar üdvözlését tolmácsolva kéri bizonyos dolgok elintézését Tamássytól. Többek között:

„1. A Collégium Ó Borát, azon áron, a mellyen most mennek a Borok közönségesen, el-adni méltóztassék;

2. Az Új Bort is, hasonló képpen most szüretkor a közönséges áron el-adni ne sajnállya, és valamint az Ó-Bornak, úgy ennek is az árát, Jeney Sámuel Uramnak Ó Kegyelmének kezéhez adja, hogy haza hozza...”³⁰

A viszony minőségét érzékelteti, hogy az inspektor feleségének egy tábla debreceni szappannal is kedveskednek. (A messze földön híres debreceni szappanfőző cég termékével.)

Tamássynak szeptember elején sikerült is eladnia 1790. évi óbort 6 hordóval 8-8 forintért. Szeptember végén már 4 újabb hordót is 10 Ft-jával adott tovább. Október 9-én messzi vidékre, Karcagra adott el 18 hordóval Kálmán úrnak. (Kinek nevét ma utca őrzi Karcagon.)

A kiadási tételekben évről évre szerepel a hordóabroncs vásárlás. Mint ismeretes, faabroncsokat használtak, melyeket évente cserélni kellett, s bizony gyakran megtörtént mint most is, hogy „egy hordó a legnagyobb vigyázat mellett is el-el-folyt, bár új kötésben lévén.”

A töltögetést a kollégium szikszói felügyelője rendszerint 2 consistor (egyház tanács tag) jelenlétében végezte el. 1791-ben olyan kevés aszú termett, hogy aszúbort nem is lehetett készíteni.

Az 1792. évi szüretet – a rossz idő miatt – korán kezdték, október 16-án és 23-ra be is fejezték. Tamássy arról panaszkodott, hogy nehéz munkást kapni. „Nem

28 Uo. II. 25. b. 1790. XI. 7. 3. o.

29 Uo. II. 21. b. 1791. 39–40. o.

30 Uo. II. 21. b. 1791. X. 21. 19–20. o.

tsak Pályinkát, hanem Szalonnát, még estvénként Borotskát is meg kívánják a Munkások; ezek által kap mind a gazda, mind a vintzellér jó munkásokat.”³¹

1796-ban a napszámbeérek így alakultak:

kötözés	9 krajcár,
karózás	15 krajcár,
kapálás	17 krajcár.

Új dolog, hogy ebben az évben fedettek is ősszel, s ezt a munkát nem napszámba, hanem „szakmányba” adták ki. Mindhárom szőlőbe ekkor vettek 3000 darab új karót.

Az 1797. évi leltár tanulsága szerint a következő új eszközökkel bővült a felszerelés:

1 lého,
1 szekérre való félfenekű tölgyfa hordó,
1 bornyomó zsák,
4 fordító vagy sajtó alá való félhordó,
1 abronchszűz vas,
1 vízforraló üst,
1 újabb metszőkés,
1 aszúszedő tábla.

E leltárból az is kiderült, hogy a pincében nem kevesebb, mint 59 hordó óbor állt.

Ebből sikerült 1789 januárjában és márciusában 26 hordóval eladni a Sáros megyei „furmányosoknak”. Majd április hónapban pedig a szikszói görög kereskedőknek 16 hordóval, mindkét esetben 8 forintjával hordóját.

Ebben az évben történt meg, ami soha azelőtt: irigyei bepanaszolták, illetve megvádolták Tamássyt, hogy nem jól viseli gondját a kollégium szőlőinek. Tamássy a szikszói nemesség hadnagyát és több társát ezután felkérte, nézzék meg a birtokot. Erről a szemléről olvashatjuk:

„Lelkünk esmérte szerint azt mondhattuk, hogy az említett Szőlőkben a mi-ólta esmerettségünk szerint lehetett a dolgoztatások Tamássy Márton keze alatt, azólta mindenféle munkájok jó idején, s jó emberek által adatott meg.”³²

4. Ns. Kováts István inspektorsága (1800–1808)

Az 1800. évi szüretre a présház felszerelése 3 új puttonnyal és egy új szűrőkasszal gyarapodott.

Az új gazda érdeme, hogy az 1880-ban elvégzett valamennyi munkának az időpontját is feljegyezte, nemcsak a szüret terminusát.

A Rózsás-szőlőben

Márc. 29-én 6 munkás karóverést végezte el. Napszám: 15 krajcár.

Márc. 31.–ápr. 1–2-án 6, 9 és 14 munkás nyitott. Napszám: 12 krajcár.

Ápr. 4-én 24 munkás metszett. Napszám: 15 krajcár.

Ápr. 9-én öten venyigét szedtek. Napszám: 9 krajcár.

Máj. 3-án öten homlitást végeztek. Napszám: 15 krajcár.

Máj. 7–8–9-én 27 munkás első kapálást végezte. Napszám: 15 krajcár.

Máj. 9., 10., 11., 16., 18., 31., 23-án „első kötést végző fejér tseléd 58 napszámban”. Napszám: 9 krajcár.

31 Uo. II. 21. b. 1792. 33. o.

32 Uo. II. 21. b. 11. 1797. X. 27. 46. o.

Jún. 23., 24., 25., 26. Huszonöt ember második kapálást végezte. Napszám: 15 krajcár.

Aug. 17-én „16 fő igazgató fejr tseléd”. Napszám: 9 krajcár.

Aug. 27., 28., 29-én a 3. kapálást naponta 10-en csinálták. Napszám: 15 krajcár.

A Vámos úti szőlőben

Ápr. 8-án nyitottak, ápr. 22-én metszettek. Máj. 10-én első kapálás.

Júl. 28–30-án végezték a 2. kapálást, aug. 25-én a 3-at.³³

A Nyúl-máji szőlőben

Ápr. 11–12-én nyitottak; máj. 13–14-én először kapáltak.

Jún. 30., júl. 1., 2., 3-án volt a 2. kapálás, aug. 13-án igazgatás és aug. 26-án történt a harmadszori kapálás.

1802 októberében Kováts jelentette Domokos Imrének, a kollégium kurátorának, hogy nagy ügyvel-bajjal ment végbe az idei szüret. Részben az időváltozás, másrészt a nagy termés miatt nem tudtak elegendő hordót köttetni. Amíg 1801-ben csak 32 hordóval termett, addig most 90-nel lett.³⁴

1804. júl. 20-án újból szép termésről ír, „tsakhogy a költség iszonyú lesz, mivel a férjfi munkás béri 30 krajczár, az asszonyi munkásé 17, s több, hogy az tsáté is felettebb drága.”³⁵

A távolabbi szőlőket (Nyúl-máji, Vámos úti) nem tudta másodszor kapáltatni, mert esők voltak, most meg már a vincellér kapára állt. Ígéri a harmadját időben fogja véghez vitetni.

A munkadíjak két év múltán sem csökkentek. 1806 áprilisában olvashatjuk: „A szőlők a sok viszontagságos idő ellenére ki vannak nyitva, de még metzve nintsennek. Hijába ígérünk 10–12 garas napszámot, még sem kapunk munkásokat.”³⁶

Június 15-én: „A Szőlőknek nagy részét tsapta ugyan a hideg, de még így is nagyon szépen mutatják magokat és már tsak egy vagyon fel kötetlen. A Rózsásnak nagyobb része bé is van másodolva.”³⁷

Ez évben a szüretet október 27-én fejezték be. Kováts István korára való tekintettel kérte többször is a felmentését, de erre csak 1808-ban került sor.

5. Ns. Várady István inspektorsága (1808–1814)

1808 tavaszán Simonffy Sámuel a kollégium részéről kifogásolja, hogy az évenkénti homlítások ellenére sok a tőkehiány. Megtiltja, hogy mint tavaly az üres helyekre káposztát s más zöldségeket rakjanak.

Várady júliusban az alacsony borárakról panaszkodik, 14-16 forintért sem igen akar vevője akadni. „A Miskoltzi Kováts is szavát felejtette, a ki az Kulatsból hörpintet, nem hogy árost hozott volna, de bort innya sem jött által.”

Ugyanekkor a nagy esőzésekről írván megjegyzi: „Amit egy nap kapáltak, azt

33 31. Uo. II. 21. b. 1798. VIII. 22. 93. o.

34 31. Uo. II. 21. b. 1802. X. 28. 7. o.

35 31. Uo. II. 21. b. 52. o.

36 31. Uo. II. 25. b. 1806. IV. 15. 15. o.

37 31. Uo. II. 25. b. 1806. VI. 15. 18. o.

másnap eső érte, e miatt a fű keményen verődik a Szőlőbe, úgy hogy a gyomlálás majd annyit nyel el a költségbe, mint az igazgatás. 30 hordót kéne venni, mert szép természettel vagynak, jó bor, eránt mutatnak reménységet.”³⁸

A munkabérek ugyanakkor magasak. A kapálásért 36 krajcárt, kötésért 18 krajcárt kérnek.

Ebben az évben június 27-én Fazekas Mihály (1766–1828) mint a kollégium perceptora egy delegációval Szikszón járt, s a birtok állapotáról jelentést írt.³⁹

A három szőlőt jó állapotban találta. A borok még mind megvannak és nem mennek el annyíért, mint tavaly. (Akkor 20 Ft-ot adtak érte.)

A Ludas Matyi szerzője javasolta, hogy mivel a Rózsás-szőlő mellett van prés-ház, a nagy távolság miatt a Nyúl-máji és a Vámosi útiak alá is kellene építeni. Szerinte a kollégium szikszói telkén álló hátsó romos épület bontási anyagából ezt kis költséggel meg lehetne tenni. Fazekasnak a kollégium szikszói inspektoráról jó véleménye alakult ki. Jósivú, a kollégium iránt hűséges embernek tapasztalta.

A következő évben is nehezen mennek el a borok. Ennek akadályozója az is, hogy nyilván a hadi események miatt a kereskedőket nem engedik be Lengyelországba.⁴⁰

1810-ben újból a magas munkadíjakról olvashatunk. „Sokan már egy forintot is adnak kapáláskor, mert a sok esőzés miatt úgy elborította a fű és a muhar, hogy először nyesni kellett, azután kapálni.”⁴¹

A helyzet 1811 tavaszán is változatlan: „A drágaság és a szűk időknél volt miatt a Szőlő munkáltatásával nem tudunk boldogulni. A napi számos béri leg-alább 30 garas, az Életnek nagy ára miatt, mert egy köből gabona 30 R Forint.”⁴²

Viszont az is igaz, hogy a borok ára is emelkedett. Szélig Áron szikszai kereskedő hordónként 85 R. forintot fizetett érte, s még a sajtó levét is átveszi azon az áron, mint a nyomottat.

6. Ns. Balogh László inspektorsága (1814–1818)

1814-ben – miután az aukcióképpen lekötött 32 esztendő eltelt – megkérdezte Simonffytól a kollégium szikszói ügyvédje, nem volna-e jobb eladni a birtokot, mint bizonytalanra megtartani. Az ügyvéd, Teleki László vevőt is tudott volna rá, Nótárius Szilágyi Károly személyében. A kollégium vezetői azonban erről hallani sem akarnak.

1814. október eleji jelentésében azt írja Balogh, hogy az idő mostohasága miatt a szüretkor annyit is alig lehet várni, amennyiből a költségek fedezhetők: „Leg feljebb 6 vagy 7 hordó borokat reménylhetünk, az sem jó lesz, mert még a mai napig is egy tökéletesen megért fillenget az egész határban nem produkálhattunk.”⁴³

A munkaerőpiacon is tovább tartott a drágaság: a kapálás napszáma 60 krajcár, a homlításé 48, a metszők 45-öt a nyitók is 33-at kértek. Sőt pálinkát is kellett adni a munkásoknak egész nyáron 17 itzét.

A borok viszont – miként ekkor a Hegyalján is – nemigen voltak eladhatók. 1817 januárjában egy évi hitelre tudta volna csak eladni 34 Ft-ért hordóját.

38 31. Uo. II. 21. b. 1808. VII. 11. 32. o.

39 *Fazekas Mihály*: Összes művei. Budapest.

40 *TtREK*Lt. II. 21. b. 1809. VII. 15. 42. o.

41 Uo. II. 21. b. 1810. V. 28. 52. o.

42 Uo. II. 21. b. 1811. IV. 13. 53. o.

43 Uo. II. 21. b. 1814. X. 4. 62. o.

A várakozás helyesnek bizonyult, mert októberben az egész 1816. évi termést, 24 hordót el lehetett adni 32 Ft-jával a helybeli birtokos Kunsch Gábornak.⁴⁴

Az 1817. évi szüret a sok eső miatt nem a reménység szerint alakult, mivel az aszúszőlőt megrontotta. „A Nemes Collégium Szőlőiben lett mint egy harmadfél putton Aszu, melyet jurátus úr 86 Forintokon eladott. Bor lett öszvességgel 45 hordó, melyet akkoráig el nem lehetett adni. Külső Kupetz nem jött, az itt lakozó Sidóság pedig mostanság pénztelen. A szőlőket bé fedettem” – írta Balogh nov. 17-én.⁴⁵

Baloghot a kollégiumi gazdaságban 1818-ban Torkos István váltotta fel. A tisztség átadásakor készült inventáriumból most első ízben kapunk képet a sokat emlegetett pincéről.

Három ágból állott. Az egyenes ág 18 öl hosszú, ebből csak 2 öl volt téglával kirakva, a többi földből volt kivájva, „mely több helyen veszedelmesen leszakadozott.” Benne 40 hordó bor és másfél hordó lőre volt található.

A második ág 5 öl hosszú, ebből 3 öl volt téglával kiboltozva, 2 öl pedig földbevéjt, ez is szakadozott. A harmadik ág 3 öl hosszú, „szinte úgy bé szakadozott földlyuk”.⁴⁶

A leltár a felette levő Rózsás-szőlőt meglehetősen állapotúnak, mintegy 20-25 emberkapásnak írta. A Nyúl-májit és a Vámosi útít 10-12 emberkapásnak becsüli egyenként. „Ezekben sok karó hiányzik és sok bennük a cseppjefű, valamint a cserje.”

7. Torkos István inspektorsága (1818–1824)

A két utóbb említett szőlőkről jegyezte meg beszámolójában Torkos, ha ezt ki nem irtják és rövid időn belül szőlővel nem pótolják a tőkehiányt, akkor kaszálóknak és nem szőlőnek lehet nevezni.

Kinyitatta, meg is metszette „emberül”. A három darabban hagyott 100 emberre homlítani valót. A borház előtti kertecske megcsináltatását is szorgalmazta.⁴⁷

Torkos az 1817. évi termést miután kivárt, 30 forintjával tudta eladni.

Az 1818 évi aszútermés 20 puttonnyal volt, amit puttonyonként 10 Ft-ért lehetett továbbadni.⁴⁸ Az 1818. évi törkölyből – régi szokás szerint ő is csináltatott 7 hordó lőrét.

Biztatónak ígérkezett az 1819. év is: „Olly szép termés van rajtok, hogy a tavalyi szüretünknél nem gondolom alább valónak lenni. Jobb borral biztat, ez abból is látszik, hogy a múlt esztendő augusztus 13. napján lehetett még csak valamennyire meg puhult szemeket találnunk, de mos én magam már 4-én egészen sendült gohér gerezdeket találtam... A Nyúl májt augusztus 3-án tsapta ugyan kitsit a jég. Ha kedvező őszi napok lesznek reá, az 1811. évihez hasonló bor fog lenni.”⁴⁹

Végül is 38 hordó mustot szűrtek. Az aszúsodás is jól sikerült, mert 1 gönczi hordónyi aszúszemet szedhettek le. Ezt 50 R. forintért azonnal el is adták.

1820-ból megmaradt a Magyar hegyi Rózsás-szőlőnek a vincellér könyve. Ebből kiderül, hogy a nyitás március 20–21-én ment végbe, a napi bér 18 krajcár volt. A metszést április 15–18-ig végezték. (18 napszámiban, 24 krajcárjával.) Az első ka-

44 Uo. II. 21. b. III. 1816. 51. o.

45 Uo. II. 21. b. 1817. XI. 5. 72. o.

46 Uo. II. 21. b. III. 1818. IV. 11. 66–67. o.

47 Uo. II. 21. b. 1818. IV. 18. 74. o.

48 Uo. II. 21. b. 1819. I. 24. 71. o.

49 Uo. II. 21. b. 1819. VIII. 6–80. o.

pálás június 8–9-én folyt. (29 napszámban ugyancsak 24 krajcáronként). Július 6–8-án kötöttek, 40 napszámban. (Napidíj 12 krajcár.)

A második kapálást július 12-én végezték el. Augusztus 4-én 24 napszamos igazgatott, és végül a harmadik kapálást 27-en augusztus 15-én csinálták meg.⁵⁰

Lakis Boldizsár szikszói iskolamester július 24-én értesítette a kollégium vezetőit: „A szüret felől tsekély, a jó Bor felől pedig még tsekélyebb reménységünk van, a sok kiadós esőzések miatt”. Leveléből azt is megtudjuk, hogy a debreceni lakos, Domokos Lőrinc hárslevelű szőlővesszőket kért, s ő küldött is neki.⁵¹

1821. január 10-i jelentéséből kiderül, hogy az 1819. évi jó termésből a töltelekre felment 4 hordót leszámítva 34 hordó maradt, s ez „el is adódott.”

Az 1820. évi szüreten 30 hordó mustot szűrtek, amiből 3 hordót töltögetésre használtak, így 27 hordó van eladnivaló. Aszúszőlő ismét szépen volt, egy gönci hordónyi, de ezt csak 20 Ft-ért tudták eladni.⁵²

1821. májusában még ismét bizakodó a szikszói gazda: „A szőlők Istennek hála, szép terméssel biztatnak”. A reménység valóság lett, mert 28 hordó lett tele, amelyet 26 és fél Forintjával el is tudtak még szüretkor adni. E mellett 8 puttony aszút is szedtek.

1822-ben a Rózsás-szőlőben a munkák időrendje így alakult:

nyitás:	III. 17–22-ig (Napszám: 24 kr.)
metszés:	IV. 7., 8., 10. és 11.
1. kapálás:	V. 23., 24., 26., 27., 28., 29.
2. kapálás:	VII. 4-én.
3. kapálás:	VIII. 25–28-ig.

Ebben az esztendőben 48 hordó must termett, s hat puttony aszú, amelyet 50 Ft-ért adtak el.

Először jegyezték fel a vincellérek nevét. A Rózsásban Csányi György, a másik kettőben Kónya Pál volt az inspektor hűségese segítője.

1823-ban nem lehetett tovább halasztani a kollégium pincéjének és borházának felújítását. A pince életveszélyessé vált a sűrű leomlások miatt. Kiboltozásához 13 ezer téglát, 26 hekto oltott meszet, 78 hordó homokot használtak fel. A munkákat Vetula József kőműves végezte. A boltozás végül is csak 1824 augusztusában készült el. 12 ölet kisebb árkusra, 8 ölet pedig nagyobb ívre raktak ki. A munkák közben 85 szál gyertyát égettek el.⁵³

1824-ben a munkák ideje a régi szokás szerint alakult. Nyitás március közepén, metszés április elején, első kapálás május végén.

Ez évben 41 hordó lett a termés. A szőlőtörkölyt ettől kezdve vált szokássá pálinkára cserélni. Az idej törkölyért 38 itcét kaptak, melyből szüretkor 6 itce elfogyott. A szüreten Debrecenből Rakovszky Dániel főbíró és Aranyosi István professzorok vendégeskedtek.

50 Uo. II. 21. b. III. 1820. okt. 88. o.

51 Uo. II. 22. a. III. 1821. I. 10. 96. o.

52 Uo.

53 Uo. II. 25. a. III. 1824. VIII. 7. 33. o.

8. Ns. Teleki László kollégiumi gazdasága (1824–1828)

Teleki – miután a szőlők fája sok helyen „elmaradt” ezért első intézkedése volt, hogy trágyáztatott. Nem kevesebb, mint 26 szekérral vitetett ki a „baj orvoslására”.

1825-ben csak 16 hordó telt meg, melyet 26 Ft-jával vásárolt meg Klammer József szikszói kereskedő. Szedtek még 3 puttonnyi aszút, melyt 5 R. Ft-ért adtak el. Ns. Boldizsár Imre helybeli birtokosnak.

1826-ban ugyancsak szerény termést jegyzett fel a krónika: mindössze 14 hordó. Ezt 18 Ft-jával adták el.

Törkölyéből régi szokás szerint a szőlő munkásainak csigerbort (lőrért) készítettek 2 hordóval. 5 sajtóból lejtött törkölyt pedig 17 és fél itce pálinkára cseréltek.

Ez évben a kapáláskor, a nyitáskor, metszések egyaránt 18-18 krajcár volt a napszám.⁵⁴

1827-ben újra jó termésnek örülhettek, 46 hordó telt meg. Még a szüretkor el is adták „tekintetes Bárczay József úrnak,” 18 Ft-jával. Külön öröm volt, hogy 20 puttony aszút is szedtek, amit 798 Ft-ért értékesítettek ugyancsak Bárczaynak.⁵⁵

1828. augusztus 12-én Varga István szikszói lelkész, ki később a debreceni kollégium professzora lett – a következőket írta Sárvári Pálnak, a kollégium természettan és bölcsélet tanáranak:

„A Szőlő nálunk a sok esőzések miatt rothadni kezd már is. Néhol az öböl is meg ütötte. A Szénánkat el vitte a víz áradás. Az Életünk tsirázik. Sok bajunk van. Jobbakat kívánok kedves Komám Uramnak: mindenkifelett szorgalmatos és jó erkölcsű Tanítványokat.”⁵⁶

A kollégium gazdája őszi beszámolójában először részletezi a termést szőlőnként:

1828-ban a Rózsásban	7 és fél hordó,
a Vámosi útnál	6 és fél hordó,
a Nyúl-májánál	4 és fél hordó.

9. Ns. Muhi Pál inspektorsága (1829–1842)

Az új gazda ismét emelkedő munkabérekről számolt be. Március végén a metszésért és előbb a nyitásért nem lehetett 21-24 krajcár alatt ember kapni. A kapálásért is ugyanennyit kellett fizetnie.

Az 1829. évi termés 28 hordó volt, amit most is a korábban említett Klammer József szikszói kereskedő vett meg 18 Ft-jával.

A következő évben szépen emelkedett a must ára.

Az ekkor termett 23 hordót 32 Ft-onként vásárolták fel.

1831-ben ismét növekedett a termés. A Rózsásnál 27, a Nyúl-májban 14, a Vámosi útnál 13 hordó kellett. 20 sajtó törkölyért 80 itze pálinkát is kaptak, amiből a szüreten hatalmas mennyiség: 62 itze fogyott el.⁵⁷

A nagy bortermés viszont levitte az árakat: „A boroknak sem betse, sem kelete,

54 Uo. II. 21. b. IV. 1826. X. 28. 62. o.

55 Uo. II. 21. b. IV. 1827. X. 28. 86. o.

56 Uo. II. 21. b. 20–21. o.

57 Uo. II. 21. b. 2. V. 24–25. o.

sem ára nintsen és még ekkorig mind meg vannak. Tartanunk kell amíg valami jó Kupetz nem jó.”⁵⁸ – írta Muhi.

1832-ben viszont nagyon „szűk volt a szüret”. A kollégiumnak 28 hordóval lett.

1835-ben viszont ismét 57 hordóval szűrtek, melyet 17 Ft-ért lehetett eladni Bródi Imre kereskedőnek.

1836-ban megszületett a minden eddigi legalacsonyabb mennyiség, csak 4 hordó. Ára érhetően mindjárt magasabb lett: 27 Ft. Aszút is csak egy puttonnyal szedhettek.

1837 is a kistermésű éveket gyarapította. A Rózsásban 3, a Vámosi útnál és a Nyúl-májnál 2–2 hordóval lett, mindezeket Bródi Pál vette meg 17 Ft-jával.

Ismerjük a Rózsás-szőlő 1838. évi munkarendjét és a munkadíjakat is:

Nyitás – márc.	23–28.	(napszám: 21 kr.)
Metszés – ápr.	19.	(napszám: 21 kr.)
Első kapálás – máj.	21.	(napszám: 24 kr.)
2. kapálás – júl.	26–29.	(napszám: 24 kr.)
3. kapálás – szept.	1., 3., 4., 5.	(napszám: 24 kr.)

Ebben az évben is kevés termésről olvashatunk. A Rózsásban 4, a Vámosi útnál 2, a Nyúl-májnál 3 hordó. Mindez jó árfelhajtó hatással bírt. Jövő év márciusában az említett Bródi Pál 30 Ft-jával vette meg.

1839-ben közepesnek ítélnélhető a termés, 30 hordó. 1840-ben a szüret október 22–24-éig tartott. A nagyszámú munkás miatt gyorsan végeztek, amihez a jó idő is hozzájárult. „Minthogy a bort Sidó vette meg Kóser Bornak, a taposást is ők tselekedték meg. Sajtó lével edjűtt lett 19 és negyed hordó –” írta Nagy József, a kollégium esküdt diákja.⁵⁹

A kollégium 1841-ben szüretelt utoljára Szikszón. Ekkor 11 hordó bor és 10 és egyharmad puttony aszú termett. Az utolsó rossz évjáratok miatt egyre inkább ráfizetéses lett és a kollégium eladta a szikszói református egyháznak. Az adásvételi szerződés kelte 1842. jan. 27.

A kapcsolat még 20 évig fennmaradt a Szikszóiakkal. A Halász Takách Sámuel által adományozott belső telek, s a ház a hozzá tartozó külsőségek, föld, rét 1862-ig a kollégium birtokában volt. Ezt az év május 28-án árverésen adták el. Az árverést Pákozdi Sándor nyugdíjas református tanító nyerte meg 2410 Ft-tal.

Debrecen és a szikszóiak kapcsolata így 90 év után szűnt meg.

III.

Összefoglalás, tanulságok

A debreceni református kollégium szikszói birtokának iratai bepillantást engedtek az egykor híres – de a szakirodalomban még szinte ismeretlen – dél-abaúji szőlőkultúrába.

Megtudtuk, hogy a XVIII. század végén és a XIX. század elején milyen szőlőmunkákat, milyen időrendben végeztek. A nyitás általában március végén, a metszés április elején, az első kapálás május végén, június elején, a másodikat július, a harmadikat pedig augusztus közepén végezték.

⁵⁸ Uo. II. 21. b. 2. V. 1832. I. 20. 27. o.

⁵⁹ Uo. II. 21. b. 1840. X. 29. 72. o.

A kötözést rendszerint június közepén, a gyomlálást és az „igazgatást” augusztus elején csinálták. A szőlőt legtöbbször nem fedték, kivétel az 1796-os.

A szüretet igyekeztek minél későbbre tenni – akárcsak a Hegyalján. Volt idő, amikor csak november közepére végeztek. Legtöbbször azonban október utolsó hetére esett.

A szüretnél kevés puttonyost foglalkoztattak, közel 30 szedő esetében sem volt több ötnél, 10-12 szedő esetén pedig mindössze kettő volt. A szőlőt taposó zsákokban taposták, az így nyert mustot néha külön, „színmustként” nagyobb összegért is el tudták adni. A taposást is legtöbbször két napszámos férfi végezte. Ezután került a törköly a présbe, a „sajtóba”.

A mustot évente egyszer „színelték”, fejtették le. Legtöbbször közel egy évig érlelték, azután adták csak el óborként. Nem volt ritka a 2-3 évig érlelt bor sem.

Miként a Hegyalján a termés is ingadozott, a 70 év alatt 4 és 69 gönci hordó között az 5 holdnyi területen. A mélypont az 1836., 1837., 1838-as év volt, amikor összesen 21 hordót szüreteltek.

Ami a vizsgált időszakban még nem volt országosan gyakori jelenség: a szőlőket trágyázták. A tőkehiányokat „homlításal” igyekeztek pótolni.

A szüret alkalmára – egy év kivételével, amikor a debreceni kollégium diákjai szüreteltek – helybeli napszámosokat vettek fel minden munkára.

A szőlő valamennyi munkájához és a bor feldolgozásához a leltárak tanulsága szerint minden fontos eszközzel rendelkeztek. Ezeket mindig igyekeztek jó állapotúra cserélni.

Legtöbb bért a homlításért, a metszésért és a kapálásért kellett fizetni. A könnyebb munkáért – kötés, igazgatás, gyomlálás vagy „fűnyövés” – jóval kevesebb napszámot kellett adni, s ezt jórészt „fejér tselédek”, asszonyok, lányok végezték.

A munkabérek a 70 év alatt a konjunktúrának, dekonjunktúrának megfelelően ingadoztak: 15 krajcártól 60 krajcárig.

Ugyanígy változott a borok ára is: gönci hordónként 5 és 40 forint között ingadozott. 1773–1802 között 9–13 Ft, 1803–1808 között 5–8 Ft volt, kivéve az 1791 és az 1792-es éveket, amikor 10–14 Ft-ra emelkedett. Legnagyobb becse 1809 és 1818 között volt, amikor elérte a 39–40 Ft-ot is, majd végül 1819 között 18–20 körül mozgott.

Az aszútermés a hegyaljaihoz hasonlóan ingadozott, s több olyan év is volt, amikor nem volt érdemes kiszedni. De például 1773-, 1781-, 1811-, 1827-es évek kitűntek gazdag aszútermésükkel, mindig 20 puttony felett szedhettek ekkor össze.

Ugyanezek az évek kitűntek jó minőségű boraikkal, mennyiség szempontjából pedig különösen jók voltak az alábbi évek: 1778., 1784., 1790., 1797., 1823., 1831., 1835., amikor mindig 50 hordó felett szűrtek mustot.

A termés alakulását természetesen az időjárás is befolyásolta. Sok időjárási megfigyelést is tükröznek az iratok. A várható termésbecslésnél az inspektorok mindig hivatkoztak az időtényezőkre.

A május eleji erős hajtásnövekedésből mindig nagy termésmennyiségre következtek. S ez legtöbbször így is volt, kivéve, ha a nyár esősre fordult. Ugyanígy a tartósan beállt őszi, főként az október eleji esők mindig tönkretették a termést, s ilyenkor a szüretet sem lehetett későn tartani.

Ha augusztus elején már érett „gohér” fillengeket találtak, abból ugyancsak jó minőségre következtek, s ez sokszor be is jött.

A jó évjáratoknak köszönhető, hogy a debreceni református kollégiumnak ilyen nagy távolságból is érdemes volt műveltetni a szőlőt.

Ehhez nagy mértékben hozzájárultak a hűséges szikszói „inspektorok” is, akik a földnek és bornak „jó gondját viselték”. A kollégium és a városka között végig jó kapcsolat volt a jellemző. A szikszóiak a tiszáninneni református püspökök minden tiltása ellenére még a tanítóikat (oskola mesterüket) is Debrecenből hozatták szívesebben s nem Patakról.

A szikszói szőlőkultúra hatott a debrecenire. Varjas professzor például hárslevelű szőlővesszőket hozatott Szikszóról, hogy Debrecenben meghonosítsa azokat.

A diákok és a professzori kar is szívesen jött Szikszóra, különösen a szüretekre. Szüreti vendég volt az országos hírű Budai Éσαιás, Hatvani István a kísérleti fizikaoktatás első népszerűsítője, Sinay Miklós, Sárvári Pál, a költő Fazekas Mihály és Csokonai.

A kollégium vezetői is szívesen vittek maguk közé tehetséges szikszói lelkészeket tanárnak, így például Varga Istvánt, aki akadémiai levelező tag lett.

A szüreti munkálatok levezetését, a munkások felvételét, a velük való elszámolást mindig a kollégium valamelyik akadémista diákja végezte. A valódi önkormányzat, a diákokban való bizalom szép példája volt ez.

A kollégium a szőlő és a Halász Takách Sámuel egyéb adományaiból a hetven év alatt mintegy 200 szegénysorsú diák tanítását tudta segíteni. Így a szikszói szőlők közvetetten nagy mértékben hozzájárultak a „kiművelt emberfők” képzéséhez. Ez a tény a felvilágosodás – és reformkori nemzeti művelődésünk szempontjából sem jelentéktelen.